

Pszichoszociális fogyatékos személyek média- reprezentációja

2014. augusztus 1-én egy férfi a villamossínek alá lőkött egy nőt, aki meghalt. A médiában nagy teret kapott ez az esemény, s egy rendőrségi hírből széles körű társadalmi érdeklődést kiváltó ügy lett. Esettanulmányunkban a „combinós gyilkosság” kapcsán megjelent híryanagokat mint a pszichiátriai betegeként diagnosztizáltak médiareprezentációját mutatjuk be.

Kiinduló hipotézisként azt feltételeztük, hogy a médiában jellemzően láthatatlanok a pszichiátriai betegek diagnosztizált emberek. Többnyire csak akkor válnak szereplővé, amikor erőszakos bűncselekményt követnek el. Legtöbbször róluk beszélnek, de nélkülük, őket általában nem szólaltatják meg. Mindez oda vezet, hogy a média összemosza a pszichiátriai betegek diagnosztizált embereket a bűnelkövetőkkel, ezzel növelve az „őrültekkel” szembeni félelmeket a társadalomban. Ebben az esetben azonban nem egy egydimenziós emberképet kapunk az őrült gyilkosról, hanem megismerhetünk egy ember élettörténetét többféle nézőpontból is.

Kulcsszavak: pszichoszociális fogyatékoság, médiareprezentáció

BEVEZETÉS

Magyarországon nincs jelentős hagyománya a pszichiátriai intézmények, a pszichiátriai betegségek és a betegnek diagnosztizált személyek társadalomtudományi vizsgálatának. Bár az 1970-es években hazánkban is megjelent a szociálpszichiátriai irányzat (ld. pl. Juhász Pál, Buda Béla, Gerevich József munkássága és írásai), ennek azonban sokkal kisebb hatása volt a pszichiátriai ellátórendszerre, mint Európa más országaiban – a területet továbbra is a pszichiátria hegemoniája jellemezte. A rendszerváltást követően az orvosokon, pszichiátereken kívül más szereplők is fokozatosan megjelenhettek a mentális problémákkal küzdők ellátásában, s a róluk szóló diskurzusokban is. Elsősorban a szociális szakma képviselői, szociális munkások, szociálpolitikusok, mentálhigiénés szakemberek, civil és érdekvédő szervezetek szólaltak meg, ez pedig elősegítette a csoport társadalmi helyzetének vizsgálatát (pl. Harangozó et al., 2001; Bugarszki, 2003), a pszichiátriai narratívák mellett más, alternatív diskurzusok elterjedését is. Ebbe a hagyományba illeszkedik Légmán Anna 2014–2016 közötti a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott vizsgálata, amelynek témája „Az őrültek helye a 21. századi magyar társadalomban” volt, és elsősorban a pszichiátriai betegnek diagnosztizált emberek és a közösség viszonyára koncentrált (Légmán et al., 2015, 2019).

Az első átfogó kutatás a 2010-es évek második felében indult. Az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar alapítványaként működő A Gyógypedagógia Fejlesz-

téséért Alapítvány az Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából 2016–2017-ben vizsgálta a pszichiátriai betegként diagnosztizált személyek helyzetét, a kutatás címe az „Országos kutatás pszichoszociális fogyatékos személyek köréről és társadalmi helyzetéről” volt. A kutatás során készült dokumentumok 2017-ben kötetben is megjelentek (Perlusz, 2017).

Bár a pszichiátriai betegnek diagnosztizáltak médiamegjelenéséről hazai kutatás ez idáig még nem készült, a nemzetközi tudományos cikkek azonban hangsúlyosabban foglalkoznak vele, többek között kiemelik a média központi szerepét az előítéletek növelésében vagy csökkentésében (Wahl, 1992; Stuart, 2006; Smith, 2015). Ezen cikkek szerzői felhívják a figyelmet a személyes élettörténetek erejére is. Elsősorban a hírességek azok, akik személyes nehézségeikről, élményeikről nyilatkozhatnak, így a pszichiáterek mellett maguk az érintettek, hozzátartozók és más szakemberek is megszólalhatnak a médiában. A közösségi média, az internet is lehetőséget ad az egyéni történetek, hangok megjelenítésére, a médiatartalmak pedig közösen formálható nyersanyagok: a „felhasználók” aktívak, interakcióik révén egészítik ki az információt – ld. kommentelők, olvasói levelek.

Jelen cikk egy már csaknem tíz éve Magyarországon zajlott történet korabeli médiareprezentációjának elemzésére vállalkozik. 2014-ben egy férfi a villamos alá lökött egy nőt, aki meghalt. A „combinós gyilkos” annak idején nagy médiavisszhangot váltott ki, saját nevet kapott – hasonlóan más nevezetes bűnözőkhöz. Emblematikus esetként a történeteket azóta is már számos aspektusból vizsgálták. A jogi döntés elemzésére 2017-ben került sor (Rideg-Németh, 2017), de a médiában néhány éve újra feltűnt az ügy pl. az ECHO tévében (<https://echo.tv/hu/video/2017/12/21/ujranyitott-aktak/1207>). Pont amiatt, hogy az eset azóta sem merült feledésbe, úgy gondoljuk, az üggyel foglalkozó diskurzus elemzése is aktuális lehet, és azt is feltételezzük, hogy számos, akkoriban felvetett kérdés azóta sem került megnyugtatóan rendezésre.

Magyarországon a médiában jellemzően láthatatlanok a pszichiátriai betegnek diagnosztizált emberek. Ők maguk többnyire csak akkor válnak szereplővé, illetve elsősorban a szakemberek (többnyire pszichiáterek, kriminálpszichológusok) elemzésének tárgyává, amikor erőszakos bűncselekményt követnek el. Legtöbbször róluk beszélnek, de nélkülük, őket általában nem szólaltatják meg. Mindez gyakran oda vezet, hogy a média összemosza a pszichiátriai betegnek diagnosztizált embereket a bűnelkövetőkkel, ezzel növelve az „őrült”-ekkel szembeni félelmeket a társadalomban. Kiinduló hipotézisként azt feltételeztük, hogy ebben a konkrét esetben is a „combinós gyilkost” démonizálva, emberi mivoltától megfosztva, egyszemélyes emberként ábrázolják, akinek legfőbb tulajdonsága az agresszivitás, s a tettei nem érthetőek, nem megmagyarázhatóak, hiszen ő egy elmebeteg, egy őrült.

2. „VÁRHTÓ VOLT, HOGY ÖLNI FOG, HISZEN ELMEBETEG EZ AZ EMBER”. A „COMBINÓS” A MÉDIÁBAN

2014. augusztus 1-én egy férfi (A. Áron) a villamossínek alá lőkött egy nőt, aki meghalt. A médiában nagy teret kapott ez az esemény, s a rendőrségi hírből széles körű társadalmi érdeklődést kiváltó ügy lett. A következőkben esettanulmány-szerűen bemutatjuk és részletesen elemezzük a 2014-ben a „combinós gyilkosság” néven elhíresült esemény kapcsán megjelent híryanagyokat. Az eset plasztikusan mutatja be a folyamatot, ahogy egy bűncselekmény elkövetése és a pszichiátriai diagnózis egymásba fonódik, majd az utóbbival összefüggő tematikák uralkodnak a médiabeli diskurzust (a címben szereplő idézet a Blikk 2014. 08.03-i számában, a 4. oldalon jelent meg). Vizsgáltuk az eset kapcsán a magyar média működését, hogy miként válik egy egyszeri esemény a média egyik központi témájává heteken keresztül. Elemeztük a pszichiátriai betegnek diagnosztizált emberek médiamegjelenését, hogy a „combinós gyilkosság” kapcsán hogyan ábrázolták őket, a pszichiátriai ellátórendszer, hogy mik váltak domináns témává, kik alakították, tematizálták elsődlegesen az esetet és annak értelmezését, milyen érdekek, olvasatok jelentek meg a médiában. Magától értetődő kérdés, hogy vajon mi okozta ezt az óriási médiafigyelmet? Egy nyilvános, mindenki által megközelíthető helyen, egy forgalmas villamosmegállóban első ránézésre egy teljesen értelmetlen, érthetetlen gyilkosság történt. Majd jött a magyarázat, a pszichiátriai betegség, az örület, felbukkant egy érintett celeb is, rengeteg szemtanú, és egy portréfilm az elkövetőről. Egy központi, forgalmas hely, ahol bárki megfordulhat: „a velem is megtörténhetett volna” érzése; egy erőszakos esemény: a gyilkosság; egy titokzatos kór: a pszichiátriai betegség; a celeb érintettsége: ami tovább fokozza a hírértéket; és az emberi szál: az elkövetőről készült portréfilm, ismerősök, barátok, szemtanúk és magának az érintettnek a nyilatkozatai – ezek mind-mind elősegítették, hogy a média kitüntetett figyelemmel kísérje az eseményeket.

A médiafigyelésbe bevont, 2014. augusztus 1. és 31. között megjelent összesen 120 hír nagy része az elektronikus sajtóban, a legnagyobb hírportálokon, a televíziós csatornák és napilapok online kiadásaiban jelent meg. A médiafigyelést visszamenőlegesen (az OTKA finanszírozásával) az Imedia Kft. végezte az alábbi kulcsszavak mentén: combinos gyilkos, combinos gyilkosság, combinós gyilkos, combinós gyilkosság, A. Áron Gergely, OPNI, pszichiátria. A visszamenőleges keresés azt eredményezte, hogy azok a megjelenések, amelyek már nem voltak online elérhetőek, nem kerültek be a mintába – ennek feltételezhető hatása, hogy a tévé- és rádiómegjelenések egy része így nem került be a gyűjtésbe, és az online és nyomtatott sajtóban való megjelenések egy része is kimaradt elemzésünkől. Általánosságban elmondható, hogy viszonylag sok hír jelent meg a nyomtatott sajtóban (megyei napilapok), a legkevesebb a televíziós és rádiós megjelenés volt. Mindezek mellé az elemzésbe bekerültek a sajtó által idézett, Facebookon közzétett posztok, és azok kommentjei is.

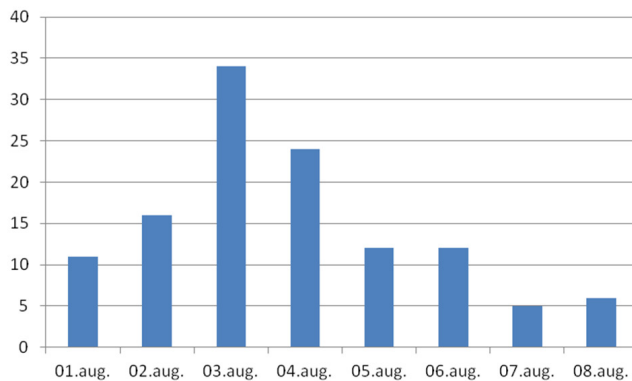
Megjelenés helye	Hírek száma
nyomtatott sajtó	29
elektronikus sajtó	83
tv	6
rádió	2
Összesen	120

1. TÁBLÁZAT: A HÍREK MEGJELENÉSÉNEK HELYE

Az esetet követő első néhány napban a megjelent cikkek száma haranggörbe-szerűen oszlott meg, és a harmadik és a negyedik napra esett a legtöbb publikáció megjelenése. Feltételezhetjük, hogy a megjelenések számát az is növelte, illetve az időbeli elnyúlást az is eredményezte, hogy egyfajta társadalmi párbeszéd alakult ki a pszichiátriai betegek diagnosztizált emberek ellátásával, kényszergyógykezelésével kapcsolatban, ami benttartotta az ügyet a médiában.

Megjelenés ideje – augusztus	Hírek száma
01.	11
02.	16
03.	34
04.	24
05.	12
06.	12
07.	5
08-31. között	6
Összesen	120

2. TÁBLÁZAT: A HÍREK MEGJELENÉSÉNEK DÁTUMA

1. ÁBRA: A HÍREK MEGJELENÉSÉNEK DÁTUMA

A hírek napról-napra

Az alábbiakban röviden áttekintjük, hogy az első – legtöbb megjelenést adó héten – napról napra milyen megjelenések voltak az esemény kapcsán, és a hónap további részében, a tényleges eseménytől időben távolabb, hogyan foglalkoztak a témával a médiában.

Az *első nap* (2014. 08. 01.) első megjelenései arról tudósítanak, hogy mi is történt. A hírek először balesetként definiálják az esetet: „villamos alá esett egy nő”, majd, hogy gyilkosság történt: „villamos alá löktek egy nőt”. Később a konkrét eseményekről írnak bővebben, a gyanúsított kinézetéről, koráról, nevééről.

Már az első nap megjelenik a médiában a „celeb szál”, a feltételezett elkövető egyik ismerősének Facebook-bejegyzése nyomán. S. F. dokumentumfilm-rendező is feltűnik, mint a gyanúsított egykori barátja, és a „celeb”, mint egykori áldozata, akik az ügyben mindketten véleményformáló szerepbe kerülnek a későbbiek során.

„Miért kellett megvárni, amíg valaki meghal? Áron, aki ezt a nénit megölte, gimnáziumban barátom volt. Aztán lassan megőrült. [...] Évek óta hajléktalanként élt, belekötött az emberekbe, volt börtönben, többször, hozzánk néha becsengetett. Ma pedig megölt egy embert. Miért kellett ezt megvárni? Miért nem lehet az ilyen embereket kezelteni? Annyira fáj, hogy ez a tragédia megtörténhetett, és nem tudtam tenni semmit. [...] Ő támadta meg egyébként S. K.-t.” (S. F. saját Facebook-posztja, 2014. 08. 01.)

A hírek forrásává ebben az esetben a közösségi média vált, egy véleményformáló Facebook-bejegyzése és kommentjei. Több internetes média is a továbbiakban ezt a bejegyzést idézi.

„Azt, hogy az elkövető A. Áron Gergely, először a Biszku-filmmel ismertté vált dokumentumfilmes SF írta meg a Facebookon.” (index.hu., 2014. 08. 02.)

A közösségi média által aktivizált úgynevezett „látens közvélemény” álláspontja érzékelhetően beáramlott az országos médiába, így az internet biztosította agorán az emberek a saját otthonukból is hozzá tudtak szólni a témához (Iványi, 2014). A fent idézett bejegyzéshez még az első nap 14 komment került bejegyzésre. Sok itt megjelenő téma később visszaköszön majd az országos médiumokban is.

- 1) *„Fletó ezért záratta be a Lipótot! Sajnos!*
- 2) *Tragédia!*
- 3) *Fletó azért záratta be, nehogy bevigyék.*
- 4) *Ezt mondtam én is! Így legalább az ilyen elmebetegek szabadon lórálnak! Sajnos!*
- 5) *Szörnyű! Sok beteg embert nem kezelnek. Hiba van a rendszerben. Egy skizofrénnek nincs betegségtudata. Örögi kör. Nem szed gyógyszert magától, kényszerkezelés nincs. Sem intézmények, akik segíthetnének. Nem jó így.*
- 6) *Ez most számodra egy döbbenetes eset – pár hónapja egy másik Baross utcánál lökött egy nénit a villamos alá. Lényegében minden hétre jut egy ilyen brutális eset csak legfeljebb nem a II. kerületben, hanem szabolcsban, baranyában. (És a hatóságok általában nem tudnak ezekről a problémás alakokról, de »amíg nem folyik vér« nem tesznek semmit.)*

7) Minden napra, ha nem is ilyen brutális

8) Áron tetteére nincs mentség, az szörnyű, de szörnyű ez a társadalmi szervezetlenség is, ami hagyta idáig fajulni a dolgokat... 10 éve még ez az ember jogot végzett. Beszélt angolul, franciául, volt lakása. Kb. 7 éve fedél nélküli, s egy két éve van, hogy komolyabb pszichiátriai problémák, magatartászavarok léptek fel nála..."

(S. F. Facebook-bejegyzésének kommentjei, 2014. 08. 01.)

A „combinós gyilkos” az első naptól kezdve a legfőbb hívószava lett a médiában a történetnek, a legtöbb címben ez szerepelt, ez lett a legfőbb azonosítója, megnevezése magának Áronnak is. A másik fontos ismérve az örület lett, ami így már a kezdetektől összekapcsolódott a gyilkossággal is. Ezek a motívumok a későbbi megjelenések meghatározó elemeivé válnak, s hosszú időre biztosítják a folyamatos médiajelenlétet.

A második napon egyre több részlet jelenik meg az eseményről a médiában, egyre több szemtanú mondja el, mi is történt „valójában”. Ezen kívül arról is tudósítanak, hogy Áron tagadja a tettét.

„A rendőrség emberölés gyanújával indított eljárást. A. Áron, aki súlyos mentális betegségekkel küzd és nyolc éve az utcán él, mindent tagad.” (valasz.hu, 2014. 08. 02.)

Az *Index*en megjelenik az első elemző cikk, amiben a szemtanúk, ismerősök nyilatkozatai, beszámolóit mellett sok, később hangsúlyossá váló téma is megjelenik: a pszichiátriai ellátórendszer elégtelen helyzete, a pszichiátria feladata, az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet (OPNI) bezárása, kezeletlen betegek, hajléktalanság, hajléktalanok számára létesített pszichiátria szükségessége, közveszélyesség, beszámíthatóság – hasonlóan a bemutatott Facebook-kommentek témáihoz.

„Olyan szakember is van, aki szerint egy szállón éjjelente akár az emberek 60-70 százaléka is lehet pszichésen zavarodott. A jelenség nem új, de az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet (OPNI) - azaz a Lipót - 2007-es bezárása óta érezhetően több súlyosan skizofrén, paranoid, függő és különféle személyiségzavarokban szenvedő kerül be a hajléktalanellátásba.” (index.hu, 2014. 08. 02.)

Az *Index* cikkét és S. F. Facebook-bejegyzését számtalan médiamegjelenésben idézték, ami sok szempontból keretet adott a témáról szóló későbbi diskurzusnak, meghatározta az Áronról alkotott képet, a személyes történetet, és középpontba helyezte a pszichiátriai ellátórendszer szerepét is az ügyben.

Érdekes összehasonlítani, hogy ugyanezen a napon a sajtó két nagyon különböző világgéppel rendelkező portálja mennyire különböző stílusban számol be az esetről. A cink.hu valamint a kuruc.info első tudósítását hasonlítottuk össze, elsősorban a kategóriahasználatra koncentrálva. A két sajtótermék jól reprezentálja a média két szélsőségét, így változatos képet kaphatunk az ügy reprezentációjáról az eltérő kulturális csoportoknál. A cink.hu mind a címében, mind a cikk szövegében tárgyyszerűen tudósít az eseményekről, semleges fogalmakat használ, rendőrségi és OMSZ-forrásokra hivatkozik. A szereplők megnevezésére a „férfi”, „A. Áron Ger-

gely”, „gyanúsított”, valamint az „idős nő/asszony” kifejezéseket használja, az eseményeket pedig úgy írja le: „*AÁG megrúgott egy ott várakozó idős nőt, aki ennek következtében a jármű alá esett.*” (cink.hu. 2014. 08. 01.).

A kuruc.info ezzel szemben az esetet követő nap reggelén megjelentetett cikkében már a címben sokkal erősebb érzelmi töltettel bíró kifejezéseket használ. A szereplők jelzői erősen sztereotipikusak: „*tipikusan hajléktalan külsejű férfi*”, „*elhanyagolt külsejű Áron*”, „*gyilkos*”, valamint „*idős néni*”, „*áldozat*”, „*mit sem sejtő idős asszony*” kifejezések jelennek meg. Az eseményt nem kevésbé erős kifejezésekkel írja le: „*kegyetlen módon végzett egy mit sem sejtő idős asszonnyal [...] minden ok nélkül a szerelvény alá lökte*” (kuruc.info, 2014. 08. 02.). Forrásként itt már megjelennek a szemtanúk Facebook-bejegyzései is. Ám a pszichiátriai érintettség itt még nem kerül elő, az agresszió ez utóbbi cikkben még a hajléktalansághoz kötődik.

A *harmadik napon* új elemként jelenik meg a sajtóban, hogy Áron vödörrel a fején sétált, ezért került pszichiátriára közvetlenül a gyilkosság elkövetése előtt. Emellett megpróbálnak választ találni arra a kérdésre is, hogy miért történt a gyilkosság. Az online médiában rengeteg nyilatkozat, komment szerepel az utca emberétől, szemtanúktól, lehetséges ismerősöktől, ami az esemény kapcsán egy hangsúlyosan laikus nézőpontot ad az eseményeknek (hogyan látják őt más emberek). Megjelenik egy lehetséges indok is, hogy Áron miért örült meg: a szülei válása nagyon megviselte őt, ugyanakkor a „celeb” S. K. szerint azért őt, mert elmebeteg.

„A.-t a szülei durva válása viselte meg, utána kezdett el egyre furcsábban viselkedni, és pszichés problémái is ekkor kezdődtek.” (mno.hu, 2014.08.03.)

„10 éve ez az ember jogot végzett. Beszélt angolul, franciául, volt lakása. Kb. 7 éve fedél nélküli, s egy-két éve van, hogy komolyabb pszichiátriai problémák, magatartászavarok léptek föl nála.” (Petőfi Népe és több más vidéki helyi újság 2014. 08. 03)

A szakmai szálban előkerül ismét az OPNI, nyilatkozik a volt igazgató, s elmondják, hogy Gyurcsány Ferenc miniszterelnöksége alatt zárt be az intézmény.

A *negyedik napon* a fő téma a beszámíthatóság kérdése, illetve, hogy kinek a felelőssége a gyilkosság, és mi lenne a pszichiátria feladata. Vajon a betegség felment-e a bűncselekmény elkövetése alól, mit jelent a közveszélyesség, mikor lehet valakit pszichiátriára zární? Bűncselekmény vagy betegség következménye-e a tett, büntetésre vagy gyógyításra van-e szükség, jogi vagy pszichiátriai kérdés-e ez egyáltalán? Tovább boncolgatják Áron viselkedését és múltját, hogy örült-e vagy normális, hogy hogyan követte el a tettet, valamilyen szer (alkohol, drog) hatása alatt, hogy beszámítható volt-e, és beszámolnak arról is, hogy ült már börtönben, de kezelték pszichiátrián is, s hogy vizsgálják a kórház felelősségét is, ahol legutóbb kezelték őt. A megjelenések többsége szerint a pszichiátria feladata az ön- és közveszélyes mentális betegek ellátása, úgy tűnik, ilyenformán a pszichiátria a börtön szinonimájává válik.

S a folyamatosan vissza-visszatérő kérdés az ügy kapcsán: Vajon a pszichiátriai ellátórendszer hibája-e a „kombinós gyilkosság”, a pszichiátriai betegek diagnosztizált embereket akár erőszakkal is kezelni kellene-e?

Az *ötödik napon* folytatódik a beszámíthatóságról és a pszichiátria feladatáról szóló diskurzus, és S. F. augusztus 3-i Facebook-bejegyzése ismét az országos médiába kerül.

„A barátja szerint már fiatal korában is voltak jelei annak, hogy nincs minden rendben vele, de akkoriban inkább polgárpukkasztásnak tűnt a viselkedése. Később szerinte elég furcsa körülmények között vesztette el a budapesti lakását, így lett hajléktalan. Azt nem tudta megmondani, hogy kezelték-e a betegségét, valószínűnek tartja, hogy Áron többet volt a rendőrségen, mint orvosnál. »Ha éppen ‚vödörrel a fején’ elkapták az utcán, ahogy néha járkált, akkor bekerült néhány napra a pszichiátriára, de hogy kapott-e kezelést vagy szedett-e gyógyszereket arra inkább nem, mint igen a válasz« - jegyezte meg.” (hvg.hu, 2014. 08. 05.)

Úgy tűnik sok médium és nyilvánosan megjelent vélemény szerint tulajdonképpen mindegy, hogy börtön vagy pszichiátria, a feladat a társadalom védelme. Minden beteget be kellene zárni a pszichiátriára, még mielőtt elkövetne valamit, hiszen a betegek bármikor elkövethetnek bűncselekményt. Nem segíteni kell ezeken az emberekben, hanem megvédeni tőlük a szeretteinket, a társadalmat.

A hatodik nap legfontosabb híre, hogy portréfilm készült a „combinós gyilkosról”. Ez a film tovább erősítette a személyes szálát, ahol Áron nem kizárólag mint gyilkos jelent meg, hanem mint ember, akinek volt családja, barátai, élete.

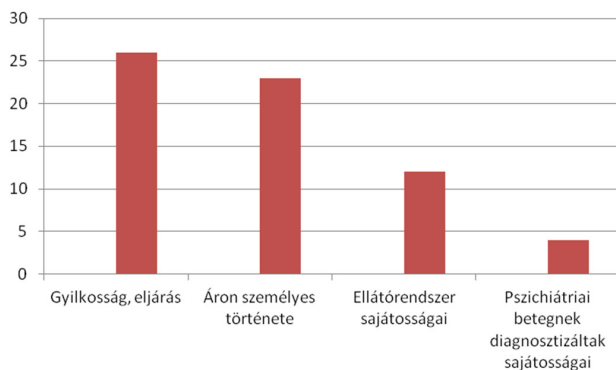
„Péntek délután egy 74 éves nő vesztette életét a Margit-híd budai hídfőjénél. Meggyilkolták. A hírek arról szólnak, hogy egy jogász végzettségű, drogos, alkoholista, paranoid, pszichopata hajléktalan a villamos elé rúgta. Igazából ennek a tragédiának van még egy áldozata. A Áron Gergely. Egy ismeretlen számára csak egy név, csak egy céltábla, az elkövető, a gyilkos.” (a film készítőinek közleménye; hvg.hu, 2014. 08. 06.)

A hetedik napot ismét az a hír uralta, hogy rossz döntés volt az OPNI bezárása, és hajléktalan pszichiátria kellene a helyzet kezelésére, hiszen az ellátatlan esetek tragédiákhoz vezetnek.

Az első egy hét aktív megjelenéseit követően a hónap további részében jelentősen lecsökkent a megjelenések száma, és elsősorban a magyar pszichiátriai ellátórendszer jelenlegi helyzetére és megreformálására fókuszáltak.

2.1. A diskurzus tematikái

A hírek elemzésekor összegyűjtöttük azokat a fő témákat, amelyek előkerültek az ügy kapcsán, majd ezeket csoportosítottuk négy főbb kategóriába.

2. ÁBRA: A HÍREK FŐBB TÉMÁI

Összesen 65 különböző témát érintettek a cikkek, természetesen a legtöbb a gyilkossággal, illetve az azt követő eljárással volt kapcsolatos (baleset, pótlóbuszok, gyilkosság történet, őrizetbe vették, rendőrségi kihallgatás, szándékosság, nem beszámítható, előzetes letartóztatás). Ez ebben az esetben egyáltalán nem meglepő. Ami annál inkább érdekes, az az elkövető személye körüli témák nagy száma (23). Ennek több oka is lehetett. Egyrészt a korábban forgatott film nyilvánosságra kerülése. Másrészt döntően a közösségi médián keresztül becsatornázódó, az elkövetőt személyesen ismerők elbeszéléseinek elemei (pl. családi háttere, gyerekkora, betegségétörténete, függősége, sajátos hajléktalan-„karrierje”). Az ellátórendszer hiányossága, a hajléktalan pszichiátriai ellátás kialakulatlansága, az OPNI bezárása, valamint a kényszergyógykezelés intézményének jogi anomáliái gyakorlatilag az eset másnapján már uralták a sajtót, és a hónap végéig bent maradtak a hírek között. A cikkekben 12 különböző téma jelent meg a fentebb felsorolt nagy témacsoportokon belül. Végül a témák között a legalacsonyabb számban fordulnak elő, de jelentőségük miatt nem hagyhatjuk figyelmen kívül a pszichiátriai betegek diagnosztizált emberekkal kapcsolatos ismeretek, adatok előkerülését. Itt kell szót ejtenünk a spekulatív adathasználat jelenségéről (Bernáth & Messing, 2015). Az elnevezés arra utal, amikor a megszólaló szakértők vagy más nyilatkozók önkényesen kiragadva vagy csoportosítva idéznek a célcsoportra vonatkozó adatokat – növelve ezzel a félelmet, az előítéleteket a pszichiátriai betegek diagnosztizált emberekkal szemben. Spekulatív adathasználat – idézetek a cikkekből:

- „Az OPNI 2007-es bezárása óta egyre több az erőszakoskodó pszichiátriai beteg.” (mno.hu, 2014. 08. 03.)
- „[A] felnőtt lakosság több mint egynegyedénél jelentkezik élete folyamán legalább egy pszichiátriai betegség, de számos pszichiátriai zavar közül csak a lakosság 2-3%-ban megjelenő néhány kórkép hordozza magában potenciálisan az agresszív események valószínűségét.” (weborvos.hu, 2014. 08. 08.)
- „Az összes gyilkosság 2%-ért felelős skizofréniás beteg, igaz, az idegeneket ok nélkül meggyilkolók között ennél nagyobb arányban találjuk őket, de még így is 14 millió emberre jut egy ilyen eset évente.” (weborvos.hu, 2014. 08. 08.)
- „[L]áthatóan zavart, mentálisan beteg, másokban félelmet keltő emberek egész hadával találkozhatunk Magyarországon.” (Magyar Hírlap, 2014. 08. 05.)
- „Magyarországon 10 000 skizofrén és 1 000 000 szorongásos beteg van, nagyrésztük semmilyen kezelést nem kap.” (rtlklub.hu, 2014. 08. 04.)
- „Az OPNI bezárása óta 5%-kal esett vissza a krónikus skizofréneknek való gyógyszerek forgalma” (index.hu, 2014.08. 02.)
- „Az OEP szerint egyébként mindössze 85 skizofréniában szenvedő beteg esett ki az ellátásból.” (index.hu, 2014. 08. 02.)
- „Egy évvel az OPNI bezárása után maga a minisztérium hozta nyilvánosságra a taj számok nyomon követése nyomán, hogy a korábban kezelt skizofrének közül 87-en az adott évben egyáltalán nem kaptak gyógyszert, vagyis eltűntek a rendszerből.” (Magyar Nemzet, 2014. 08. 05.)
- „Tarlós István főpolgármester úgy becsülte, a Lipóton kezelt betegek 30%-a került utcára, ami kb. 300 főt jelent.” (index.hu, 2014. 08. 02.)

- „Optimista becslések szerint a hajléktalanok 25-30%-a küzd mentális betegségekkel.” (index.hu, 2014. 08. 02.)
- „Egy hajléktalan szállón éjjelente az emberek 60-70 %-a is lehet pszichésen zavarodott.” (index.hu, 2014. 08. 02.)
- „Rendkívül túlszűfoltak a kórházak pszichiátriai osztályai ahhoz, hogy minden kezelésre szoruló hajléktalant ellássonak.” (Magyar Hírlap, 2014. 08. 07.)
- „A hajléktalanok között rendkívül sok a pszichiátriai ellátásra szoruló beteg.” (Magyar Hírlap, 2014. 08.07.; hvg.hu, 2014. 08. 07.)
- „Sajnos nem ritkák az olyan esetek, amikor egy súlyos pszichés zavarral küzdő beteget nem kezelnek és az váratlan ámokfutásba kezd.” (rtlklub.hu, 2014. 08. 04.)

A pszichiátriai betegek diagnosztizált emberek médiában való megjelenéséről idáig nem készült magyar kutatás. Nemzetközi kutatások azt találták, hogy a pszichiátriai betegek diagnosztizált emberek a médiában jellemzően veszélyes, kiszámíthatatlan, bűnelkövető szerepekben jelennek meg. Bár a médiaábrázolások szerint a pszichiátriai betegek jelentős része erőszakos bűncselekmények elkövetője, nincs hivatalos, szisztematikus adatgyűjtésen alapuló magyar adat arról, hogy hány erőszakos bűncselekményt követnek el pszichiátriai betegek diagnosztizált emberek. Harangozó Judit pszichiáter szerint „ha valakinek van egy mentális problémája, és emellett kriminális a viselkedése, ezeknek nem biztos, hogy szoros az összefüggése” (http://tv2.hu/musoraink/mokka/155720_nem_fogjak_kiengedni_a_combinos_gyilkost.html). Az általunk elemzett cikkekből jellemzően nem használnak konkrét számokat, adatokat és statisztikákat, csupán becsléseket tesznek, vagy nemzetközi adatokra hivatkoznak. Ugyanakkor gyakran érzékeltetik, hogy a pszichiátriai betegek közt egyre többen válnak erőszakossá. Mindezt a szakértők összefüggésbe hozzák az OPNI bezárásával, ami „rontotta” a korábbi statisztikákat.

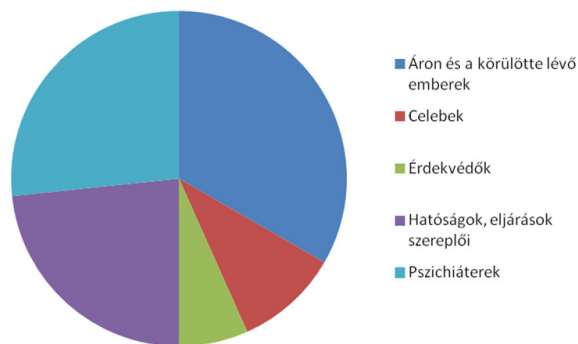
A nemzetközi tudományos kutatások eltérő módszertanokat alkalmaznak, így különböző eredményekre jutnak. Bizonyos adatok összefüggéseket mutatnak a bűncselekmények és a pszichiátriai diagnózis között, más adatok szerint nincs releváns különbség a népesség és az érintettek által elkövetett bűncselekmények száma között. Azonban mindegyik cikk megemlíti, hogy nagyobb a média által sugallt arányuk a bűncselekmények elkövetői körében, mint amennyi bűncselekményt ténylegesen elkövetnek. A nemzetközi kutatásokban a pszichiátriai betegek diagnosztizált emberek közé sorolják az alkohol és drog fogyasztókat, ami felfele torzítja az adatokat, vagyis növeli az erőszakos cselekményeket elkövető betegek diagnosztizáltak számát (Reuve et al., 2008).

2.2. A megszólalók – különböző narratívák, érdekek

Az elemzések során áttekintettük az egyes hírekben megszólaló személyeket is. Összesen 30 különféle szereplő hangja artikulálódott az egy hónap alatt, őket 5 nagyobb csoportba soroltuk az ügyben játszott szerepük alapján.

Áront és a körülötte lévő ismerősöket, rokonokat, régi barátokat soroltuk az első csoportba (10 szereplő), a másodikba tartoztak az ügyben felbukkanó „celebek”, egyikük korábbi áldozatként, míg másikuk korábbi barátként keveredett bele a tör-

ténetbe. A gyilkossági ügy természetes velejárója, hogy a rendőrség, az OMSZ, a közlekedési vállalat, az ügyészség stb. szóvivői, munkatársai (7 különféle *hatósági* szereplő) nyilatkoznak. Ennek az ügynek a sajátossága, a társadalmi probléma felmerülése az oka, hogy a *pszichiáter-szakértők*, pszichológusok, orvosok, szociális munkások (8 szereplő) megszólíttatnak, és hallatják hangjukat az *érdekvédők* is, 2 szereplővel.

3. ÁBRA: A MEGSZÓLALÓK KATEGÓRIÁNKÉNTI ELŐFORDULÁSA

A nyilvánosság előtt a vizsgált egy hónapban Áron maga nem szól meg, egy esetet, a tárgyalása utáni néhány mondatát leszámítva. A korábban az életét bemutató filmet itt nem számítottuk be, bár a teljes film több csatornán és internetes felületen is elérhető volt. A 2011-ben forgatott interjú ma is elérhető itt: http://film.indavideo.hu/video/f_mi_a_cel

A barátai, a rokonai, a közvetlen környezetében élő emberek (pl. a környékbeli presszós), valamint a filmben szereplők hangja erőteljesen jelen van, a legnagyobb megszólaló csoport a körülötte található személyek köre. A filmből elsősorban a nővére szavait idézik, a barátok-ismerősök nyilatkoznak különféle interjúkban, illetve Facebook-bejegyzéseket is idéz egy-egy sajtótermék.

„»Azt lenne jó megérteni, hogy itt egy beteg emberről van szó, és nem egy hidegvérű gyilkosról. Az igazi Áron nemhogy nem rúgna be senkit sem a vilamos alá, de ő lenne az első, aki kihúzna bárkit alóla« – mondta egy régi barátja. [...] Szerinte Áron élete »egy borzalmas hullámvasút« volt. »Amikor jól volt és így önmaga volt, odaadta a pénzét a hajléktalanoknak, és általában túlkompenzálva próbált bocsánatot kérni azokért a tettekért, amelyeket a beteg énje követett el. De amikor a másik, beteg énje tört elő, akkor vállalhatatlan dolgokat művelt idegenekkel és barátokkal is» – mesélte«. (hvg.hu, 2014. 08. 05.)

A második legerőteljesebben megnyilatkozó csoport a pszichiáterek, szakértők köre.

„A Lipót bezárása miatt utcára kerülő emberek számáról csak becslések vannak, azokból viszont elég sok és különböző. Németh Attila, a Lipót-utód Nyíró Gyula Kórház – Országos Pszichiátriai és Addiktológiai Intézet főigazgatója az Indexnek elmondta, az OPNI bezárása után 5 százalékkal esett vissza a krónikus skizofréneknek való gyógyszerek forgalma, ami azt jelenti, hogy több százra tehető azon betegek száma, akik nem szednek rendszeresen ilyen gyógyszert 2007-től.” (index.hu, 2014. 08. 02.)

A szakértőket követik az eljárással kapcsolatos hatóságok megszólalásai a harmadik helyen, és a celebek jelenléte is viszonylag jelentős.

„Megdöbbsentett, nagyon mellbe vágott, akkor ott, egy éve bármi történhetett volna – mondta a Velvet megkeresésére S. K., aki emlékezett arra is, mennyire agresszív volt a „nyurga pasi”, nagy erő volt benne a testalkata ellenére. – Gondoltam, hogy ez egy elmebeteg őrült, de hogy ilyet tesz? Az egész történet felelőse az igazságszolgáltatás. Amikor anno bementem feljelentést tenni, a rendőrség a személyleírását követően rögtön tudta, ki támadott meg. Valamiért akkor is szabadlábon volt, pedig előttem két nappal is megtámadott egy nőt.” (Színes Ász, 2014. 08. 03.)

Míg Áron barátai az ügy mögött meghúzódó emberi drámát emelik ki, bemutatva a „budai elitcsaládból származó” különc történetét, addig a volt áldozat és férje a veszélyt emelik ki, amit Áron jelent. A pszichiátertársadalom megszólalói egyértelműen kihasználják az alkalmat arra, hogy felhívják a figyelmet a szakma nehézségeire, valamint az ellátórendszer hiányosságaira (OPNI bezárása, hajléktalan pszichiátriai ellátás hiánya). Céljuk, hogy mindenféle értelemben (tárgyi feltételek, anyagiak, személyi feltételek, társadalmi elismertség stb.) bővüljön a pszichiátriai ellátórendszer. Ennek eredményeként bizonyos esetekben maguk a szakemberek is tovább erősíthették a társadalmi félelmeket a pszichiátriai betegek diagnosztizált emberek veszélyességéről, a kényszergyógykezelések, a közösségből való kizárásuk szükségességéről.

2.3. A kategóriahasználat jellemzői

Az elemzett cikkekben az általunk „pszichiátriai betegek diagnosztizált” kifejezés szinonimájaként 43 különböző megnevezés fordult elő.

őrült / megőrült	27
pszichiátriai problémái vannak	16
pszichiátriai kezelés alatt áll / kezelésben részesül	10
paranoiás / paranoid képzetek vannak	9
ön- és közveszélyes	7
s(z)kizofrén	7
mentális beteg	6
zavarodott, zavart (ember)	6
komoly pszichés zavarokkal / betegséggel küzd	5
mentális betegséggel /problémákkal küzdő	5
őrült módon randalírozott	5
pszichiátriai beteg	5
elmeállapota kóros / kóros elmeállapotban szenved	4
magas kockázattal járó elmeállapotú ember	4
mentális zavara / gondoljai van(nak)	4

pszichiátriai ellátásra szoruló beteg	4
beszámítási képessége korlátozott / állapota korlátozza	3
bolond / megbolondult	3
elmebeteg	3
közveszélyes beteg	3
paranoid pszichopata	3
emberi roncs	2
kezelésre szoruló	2
mentális gondjai miatt ellátott / kezelt emberek és betegek	2
mentálisan zavart	2
negatív életpirál martaléka	2
nem beszámítható	2
nem teljesen százás	2
pszichés gondjai vannak	2
zavarodottsága miatt pszichiátriára szállított ember	2
érintett	1
erőszakoskodó pszichiátriai beteg	1
furcsán viselkedik	1
kényszerképzetekkel küzd	1
leépült	1
másokat zaklató, törő-zúzó ember	1
másokban félelmet keltő ember	1
mentális betegségben szenvedő	1
mentális betegséggel élő	1
mentális probléma	1
pszichésen zavarodott	1
pszichiátriai ellátásra van szüksége	1
pszichiátriai megfigyelés alatt áll	1
skizofrénias beteg	1
zavart elméjű férfi	1

3. TÁBLÁZAT: PSZICHIÁTRIAI BETEGNEK DIAGNOSZTIZÁLT SZEMÉLY SZINONIMÁI AZ ELEMZETT CIKKEKBEN – AZ ELŐFORDULÁS GYAKORISÁGÁNAK SORRENDJÉBEN

A táblázatból láthatjuk, hogy a leggyakoribb kifejezés a köznyelvben is használt „őrült”, „megőrült” szó. Ezt követik a hivatalosabb kifejezések, mint a „pszichiátriai/mentális problémái vannak” vagy „pszichiátriai kezelés alatt áll”. A köznyelvben is használt, konkrétan tekintett pszichiátriai diagnózisok közül több is előkerül (skizofrén, paranoid). A beszámíthatóságra, a belátó- és cselekvőképesség hiányára utaló kifejezések is megjelennek: „zavarodott, zavart elméjű, mentálisan, pszichésen

zavart”. A veszélyforrásra utal a „közveszélyes”, az „ön- és közveszélyes” szavak, valamint az „őrült módon randalírozó”, vagy a „másokat zaklató”, „másokban félelmet keltő” jelzők. Összességében megállapíthatjuk, hogy mindenféle, gyakran egymással ellentétes szóhasználat is megjelent a médiában a laikus kifejezésektől, akár a szlengnek számító „nem teljesen százás” szótól a szakkifejezéseikig, a támadótól az áldozatként, a betegtől a gyilkosként való megnevezésig. Mindez azt jelzi, hogy az ábrázolásmód nem egysíkú, nem egyértelműen eldöntött, hogy egy „pszichiátriai betegnek diagnosztizált” ember, ebben az esetben Áron, ön- és közveszélyes, aki akár gyilkolni is képes, vagy áldozat, büntetni vagy segíteni kell neki, kezelni vagy elzárni.

2.4. Áron reprezentációi

A történet (egyik) főszereplőjéről, A. Áron Gergelyről a megjelenések alapján nagyon színes kép rajzolódik ki. Többféle, egymással akár ellentétes sztereotíp mintázat is megjelenik, amit a róla forgatott riportfilm tovább árnyal. A következőkben a szövegek alapján bemutatjuk a legjellemzőbbeket:

1. Az „*embereket gyakran zaklató, hajléktalan férfi*” – a szemtanúk elbeszéléseikben, úgy tűnik, felismerni vélik azt a férfit, aki már sokakkal szemben viselkedett erőszakosan. Azt nem tudjuk, vajon minden történet ténylegesen Áronról szól-e, vagy csak benne ölt testet az összes ilyen történet 40 év körüli férfi szereplője. Egy-egy elbeszélés egészen szürreális elemeket is tartalmaz, ami ezt a feltételezésünket tovább erősíti.
2. Vödörrel a fején sétáló őrült – egy olyan ember képe rajzolódik ki ezekben a szövegekben, aki nem tudja, mit csinál, abszurd megnyilvánulásai vannak, ezek sorába illeszkedik a „gyilkosság” is.
3. A lecsúszott értelmiségi – ez a leginkább romantikus sztereotípiája a talán drogos, talán alkoholista, gazdag családból származó, valamikor nagyon tehetséges férfiről, aki a szabadságot választotta.
4. A beteg – akit az állapota miatt talán már nem is lehet bűncselekménnyel vádolni, nem felelős a tetteiért.
5. Az időzített bomba – a veszélyes pszichiátriai beteg

ÖSSZEGZÉS

A „combinós gyilkos” az őrült tipikus médiaábrázolását annak teljes eszközrendszerével mutatja be. Nemzetközi kutatások is alátámasztják, hogy a pszichiátriai betegnek diagnosztizált emberek a médiában jellemzően veszélyes, kiszámíthatatlan, bűnelkövető szerepekben jelennek meg, ami a társadalomban az érintettekkel szemben félelmet és elutasítást kelt. A „combinós gyilkosság” médiaábrázolásának elemzésekkor azt találtuk, hogy a médiában az őrület és a bűnelkövetés összemosása erősíti azt a társadalmi igényt, hogy a pszichiátriai betegnek diagnosztizált embereket el kell zárni a közösségtől.

Ez a konkrét történet azonban teljesen atipikus abban az értelemben, hogy maga az elkövető vált az ügy főszereplőjévé, ő maga, ismerősei, hozzátartozói, az utca embere is megszólalt a nyilvánosság előtt, és nem csak a szakemberek, pszichiaté-

rek nyilatkoztak. Elsősorban a laikusok alakították a médiaképet az elkövetőről, még ha ez nem is egy tudatosan irányított folyamat, hanem inkább a véletlen (egy róla korábban készült riportfilm) eredménye volt.

Jelen esetben tehát a médiában megjelenő komplex kép nagyban eltér a pszichiátriai betegként diagnosztizált emberek megszokott ábrázolásától, ahol ezek az emberek csupán passzív, láthatatlan, néma, vagy kizárólag agresszív, veszélyes, kiszámíthatatlan szereplőkként tűnnek fel. Nem egy egydimenziós emberképet kapunk az őrült gyilkosról, hanem megismerhettük egy ember élettörténetét többféle nézőpontból is. Ugyanakkor, míg a róla készült portréfilm még az ő beleegyezésével készült, a gyilkosság után az élettörténetét, őt magát bemutató, elemző, leíró megjelenések, nyilatkozatok, jellemzések tőle függetlenül keletkeztek, és egyfajta önálló életre keltek, neki már nem volt kontrollja felettük.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A kutatás az „Őrültk helye a 21. századi magyar társadalomban” (112079 számú) című OTKA pályázat támogatásával készült.

Irodalomjegyzék

- Bányai, B. & Légmán A. (2019). Életutak a társadalomban pszichiátriai beteg diagnózissal. *Legre artis medicinae: Orvostudományi továbbképző folyóirat*, 29(08-09), 371–380. <https://doi.org/10.33616/lam.29.038>
- Bernáth G. & Messing V. (2015). Bedarálva. A menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terei. *Médiakutató*, 16(3), 7-17.
- Bugarszki Zs. (2003). A szociális munka új lehetőségei a pszichiátriai betegek ellátásában. *Esély*, 14(1), 67-86.
- Csurgó B., Kondor Zs. & Légmán A. (2016). Zárt közösségből a helyi közösségbe? A pszichiátriai betegek diagnosztizáltak egy alföldi kisvárosban. *Kultúra és Közösség*, 7(1), 47–62.
- Harangozó J., Tringer L., Gordos E., Kristóf R., Werring R., Slezák A., Lőrintz Zs., Varga A. & Bulyáki T. (2001). Paradigmaváltás a pszichiátriában. *Legre artis medicinae: Orvostudományi továbbképző folyóirat*, 11(8–9), 573–586.
- Iványi M. (2014). Közösségi média: a nyilvánosság elektronikus agorája vagy posztmodern pannotikum? *Médiakutató*, 2014(nyár). http://mediakutato.hu/cikk/2014_02_nyar/10_kozsegi_media_hatalom.pdf Letöltés ideje: 2022. 05. 21.
- Légmán A. (2015). „Nem engedtek dolgozni”. Egy skizofrének diagnosztizált ember élettörténetéről. *Esély*, 26(3), 88–108.
- Perlusz A. (2017, szerk.). Kutatási beszámoló a pszichoszociális fogyatékosággal élő személyek társadalmi helyzetét feltáró országos kutatásról. A Gyógypedagógia Fejlesztéséért Alapítvány. https://www.eltereader.hu/media/2018/09/ELTE_2018_Kutatasi_beszamolo_READER.pdf Letöltés ideje: 2022. 05. 21.
- Rideg-Németh B. (2017). Combinós gyilkosság – Egy különös büntetőügy színe és fonákja. *Jogi Fórum*. <https://www.jogiforum.hu/cikk/2017/05/11/combinos-gyilkosság-egy-kulonos-buntetougy-szine-es-fonakja/> Letöltés ideje: 2022. 05. 21.
- Rueve, E. M. & Welton R. S. (2008). Violence and Mental Illness. *Psychiatry*, 5(5), 34–48.
- Smith, Brian (2015). Mental Illness Stigma in the Media. *The Review: A Journal of Undergraduate Student Research*, 16(1), 50–63.
- Stuart H. (2006). Media portrayal of mental illness and its treatments: What effect does it have on people with mental illness? *CNS Drugs*, 20(2), 99–106. <https://doi.org/10.2165/00023210-200620020-00002>
- Wahl, F. O. (1992). Mass Media Images of Mental Illness: A Review of the Literature. *Journal of Community Psychology*, 20(4), 343–352. [https://doi.org/10.1002/1520-6629\(199210\)20:4<343::AID-JCOP2290200408>3.0.CO;2-2](https://doi.org/10.1002/1520-6629(199210)20:4<343::AID-JCOP2290200408>3.0.CO;2-2)